
problemi

Ljudevit Plačko

DRUŠTVENI PROBLEMI DANAŠNJICE

Osrt na Apostolsko pismo »Octogesima adveniens«

Čovjek je po svojoj biti društveno biće pa je i društvena etika bitni dio opće etike i kao takva se već dulje vrijeme nalazi u etičko-moralnom sistemu Katoličke Crkve. Društvena je etika prije bila prisutna u općoj na implicitan način, dok se otprilike prije stotinu godina počela sve jače afirmirati te je postala integralan dio moralnih stavova Crkve.

Bez obzira na to hoće li netko odobriti ili neće stavove iznesene u pojedinim enciklikama, ne može se poreći da su se one uvijek bavile aktuelnim problemima života, iako ne svima. Leon XIII je svoju encikliku »*Rerum novarum*« nazvao »O radničkom pitanju«* jer je, bez sumnje, pitanje osiguranja pravednih ljudskih odnosa između radnika o poslodavaca bilo i te kako živo u savjestima pojedinaca, grupacija i političkih stranaka. U tom su dokumentu, na čiju osamdesetgodišnjicu publiciranja Papa želi na poseban način podsjetiti, analizirani osnovni problemi, izneseno je mišljenje o tome kakvi bi odnosi između radnika i poslodavaca morali biti, predložene su i neke mjere da se taj cilj — pravedni međuljudski odnosi na području ljudskog rada — što brže i ostvari. Ali isto su tako kritizirani i stanoviti sistemi mjera koje su predlagale neke socijalno-političke partije. S iskustvom od osamdeset godina, koje imamo danas, mogli bismo postaviti pitanje: jesu li mjere koje je predložila Crkva u ono vrijeme zbilja bile efikasne? Ili bi bilo bolje da je Crkva već u prošlom stoljeću prihvatila neke konkretne prijedloge i iz sistema koje je gotovo u cjelini osudila kao moralno nedopustive? Nije li ona tu

* »*Rerum novarum*« je publicirana 43 godine poslije »Manifesta Komunističke partije«, no ipak valja reći da nije to bio prvi pokušaj da se Crkva susretne s radničkim pitanjem. Njome su se počeli baviti još prije revolucije 1848. Lamennais i glasoviti Lacordaire. Poslije 1848. svoj su udio doprinijeli: lyonski kardinal — nadbiskup *de Bonald* u Francuskoj, westminsterski kardinal-nadbiskup *Manning* (1808—1891) u Engleskoj, baltimorski nadbiskup *Gibbons* (1834—1921) u SAD. Na poseban način valja spomenuti *Emila Kettelera*, (1811—1877), biskupa u Mainz, koji je sa svojim suradnicima bio idejni i organizatorski začetnik mnogih akcija u prilog radnika.

opću osudu sistema izrekla jedino zbog toga što su ti sistemi u sebi sadržavali samo neke elemente u čiju bi se moralnu dopustivost moglo sumnjati, kako nam je to pokazala i povijest društvenih pokreta, kao i povijest (ne baš duga) društvene nauke Crkve?

U svakom slučaju enciklici Leona XIII treba priznati aktuelnost, iako bi joj se s druge strane moglo prigovoriti da je došla prekasno. *Prekasno*, jer se enciklika nije pojavila odmah čim je radničko pitanje nakon industrijske revolucije postalo živo. Ali ona je bila još uvijek *aktuelna*, jer radničko pitanje 1891. nije još ni izdaleka bilo riješeno.

Crkva se ne može pohvaliti većim pionirskim pothvatima u Starom svijetu na rješavanju društvenih problema, ali bi bilo krivo osuđivati je zbog potpune neosjetljivosti ili nebrige za ovozemaljsku situaciju i za blagostanje čovjeka, čemu je dokaz i najnovije Apostolsko pismo »Octogesima adveniens«, izdano 14. svibnja 1971, prigodom osamdesete godišnjice velike enciklike Leona XIII »Rerum novarum«.

Ovaj najnoviji Crkveni dokument o društvenim problemima ima svoju specifičnu iako ne jedinstvenu problematiku. Moglo bi se reći da on govori o dva glavna problema:

1. analizira mnoge društvene probleme koji su povezani s naglim procesom urbanizacije, posebno upozoravanje na te probleme ima svrhu da oni dođu odgovornima što više do svijesti i da što prije nađu svoje adekvatno rješenje;

2. drugi problem prema kojem dokumenat zauzima svoj stav jesu razni društveno-politički sistemi, razne ideologije, prema kojima Papa ne zauzima više globalan nego nijansiran stav, a to je donekle novost u Crkvenim dokumentima te vrste.

Oba su ova problema aktualna danas u svijetu, no opet bi se i o ovom dokumentu moglo reći, kao i o onom izdanom prije osamdeset godina da je zakasnio, ali da ipak nije došao prekasno. *Zakasnio* jer proces urbanizacije nije započeo tek sada, nego se intenzivno odvija od momenta primjene mehanizacije u poljoprivredi. S druge strane, taj dokumenat nije došao *ni prekasno* jer obrađuje probleme koji su još uvijek i te kako aktuelni iako nisu posve novi. Tako ni ovo Pismo nema za zadaću da izvrši pionirsku ulogu u pronalaženju novih i efikasnih rješenja, u pronalaženju izlaza iz društvenih nevolja, nevolja zajedničkih svim ljudima, pojedinim skupinama ili staležima.

Zadaća Crkve

Čini se da bi u vezi s pitanjem o zadaći Crkve u rješavanju društvenih problema trebalo razlikovati dva aspekta Crkve:

a) Crkva kao čuvarica Božje Objave sa zadaćom ispravnog i autoritativnog tumačenja objavljenog poklada vjere i morala

b) Crkva kao zajednica vjernika, kao zajednica ljudi, kojima je dužnost da objavljenu Božju poruku što potpunije i bolje ostvare na svijetu.

U prvom slučaju, u prosuđivanju moralnosti pojedinih čina ili propusta, Crkva nema kompetenciju stručnosti, nego kompetenciju autoriteta primljenu od svoga osnivača Krista.

U drugom slučaju radi se o dužnosti da se svaki čovjek, svaki član ljudskog društva, posebno svaki član Crkve, aktivno založi za ostvarenje boljeg i pravednijeg društveno-političkog poretka. Uvijek ima više putova da se dođe do istog cilja, putova koji su pogodniji ili nespretniji, ali kojima se ne bi imalo što prigovoriti s obzirom na njihovu moralnost. U pitanju je pogodnost putova i efikasnost sredstava. Na tom području efikasnosti Crkva nema »privilegirani« položaj kao na području prosuđivanja moralnosti ili nemoralnosti pojedinih društvenih akcija. Pri prosuđivanju efikasnosti dolazi u pitanje *stručnost*. Treba stručno i sveobuhvatno analizirati situaciju, društveni problem, iz kojeg će se redovito naći nekoliko izlaza, tehnički izvedivih. O efikasnosti pojedinih rješenja ili o njihovoj izvedivosti Crkva ne može »autoritativno« kazati ništa. Koji put će se možda pokazati da su najefikasnija sredstva moralno sumnjiva ili nedopustiva, pa će za rješavanje istog problema trebati pribjeći nekom drugom, možda i duljem putu, ali moralno ispravnom.

Procjena izvedivosti i efikasnosti je tehnički problem u kojem posljednju riječ ima stručnost, a ne apriorni autoritet, dok je na području moralnosti Crkva zbog svog nadnaravnog porijekla i specifičnog poslanja pozvana da kaže kvalificiraniju i posljednju riječ.

Zato i u tom novom crkvenom dokumentu ponovo nailazimo na riječi da nije dužnost Crkve da donosi najbolja tehnička rješenja društvenih problema (br. 4), nego je specifična zadaća Crkve da neprestano upozorava ljude na probleme, na opasnosti i nepravde — društvene i individualne — da na taj način dade moralnu potporu raznim pothvatima u prilog individualnog i općeg dobra. Crkva smatra svojom posebnom zadaćom poticati ljude da uzmu budućnost u svoje vlastite ruke (br. 5). Takvim postupkom ona zapravo prosuđuje *nemoralnost propusta*, nemoralnost ravnodušnosti i nezauzimanja da se pojedini društveni problemi što prije riješe. Crkvi dolazi sve više do svijesti dužnost da govori o nemoralnosti propusta.

Prije je Crkva vodila više brige o tome da procjenjuje moralnost raznih *pothvata* na društvenom području, moralnost planova i ciljeva, programa i sredstava, pojedinaca, političkih i društvenih organizacija, a manje je upozoravala na nemoralnost propusta i indiferentnosti prema nepravdama koje se događaju u svijetu. Ne može se isključiti da je takav postupak bio jedan od uzroka da su »vjernici«, »podanici Crkve« ostali donekle pasivniji na području društvene problematike. Moralna je kazusitika u Crkvi o onome što se ne smije bila veoma razvijena, dok su se dužnosti, osobito na društvenom području, svodile uglavnom na »du-

žnosti ljubavi«, na kojima i Leon XIII najviše inzistira kad govori o socijalnim dužnostima i obvezama pojedinaca.

Značenje Crkvene preporuke za neki pothvat ili akciju ima, dakle, svoje značenje na tom moralnom području. Ona u prvom redu znači osudu pasivnosti i nezainteresiranosti za dotičnu problematiku i onda konkretnu sugestiju što se može i što se preporučuje učiniti. Za dotičnu akciju Crkva ne može »autoritativno« garantirati efikasnost, nego joj daje samo garanciju moralne dopuštenosti. Budući da Crkva redovito preporučuje samo one akcije koje su prema mišljenju svih ne samo dobre nego i nužne, takva garancija Crkve nema velike važnosti. Značenje se, dakle, svodi na angažiranost koju Crkva ne samo preporučuje nego i pokreće.

To je bio »klasičan« i tradicionalan pogled na odnos između moralnosti i efikasnosti pojedinih čina i on se čini prilično jasnim. Crkvena je zadaća »autoritativno« prosuditi i odrediti moralnost ili nemoralnost propusta ili čina, a objektivna analiza situacije i problematike, kao i određivanje i pronalaženje mogućih »tehničkih rješenja« spadaju u kompetenciju stručnosti, a ne autoriteta. Ovo je samo shematski prikaz. Stvarni je odnos između učinaka (efikasnosti) jednog čina i njegove moralnosti mnogo uži negoli se to čini u jednom tako pojednostavnjenom prikazu. Jedan čin, kojim se želi postići moralno pozitivan cilj bit će samo onda dobar ako ima više dobrih negoli loših posljedica; tj. samo onda ako je on uistinu koristan. Vrijedi i suprotno: samo je moralni čin uistinu koristan. U tu dublju analizu tog odnosa ne možemo ovom zgodom ulaziti.

Gorući društveni problemi

Kada Papa upozorava na urgentnost nekih društvenih problema, želi drugim riječima kazati da postoji moralna obveza pojedinaca i društvenih organa da se ti problemi riješe. Papa ne daje savjete kako da se to učini, ne kaže ni to da je takvo stanje nastalo nečijom krivnjom, jer je mnogo toga jednostavno neminovan produkt i te kako pozitivnih i korisnih procesa industrijalizacije i automatizacije proizvodnje.

1. Svi problemi koje se navode u Pismu povezani su uz problem *gradova*. Tu je na prvom mjestu migracioni problem, odilaženje iz sela u gradove. U tom dokumentu nema više one malo naivne »himne« o životu na selu i o radu seljaka koja se nalazi u enciklici Ivana XXIII »Mater et magistra« (br. 154.), koja bi imala svrhu zadržati ljude na selu. U ovom se Pismu ističe da je proces napuštanja sela i *selidbe u grad neminovan* proces (br. 10) i nastojati da se to zaustavi bila bi utopija. Mnogi ostaju na selu bez posla zbog napretka zemljoradnje, zbog sve savršenije tehničke obrade zemlje, koja ima za posljedicu brzo oslobađanje ljudske radne snage (br. 8). Međutim, Papa postavlja pitanje kojim će svratiti pažnju odgovornih na neke potce koje su dosad zanemarili: »Da li se

obraća dovoljna pažnja da se dobro organizira i da se stvore bolji uvjeti života na selu, jer slabiji ekonomski uvjeti, a katkada i prava bijeda, sile ljude da se presele u jadne nastambe predgrada, gdje nemaju osigurano zaposlenje ni dolične uvjete za stanovanje?» (Br. 8)

2. Druga neminovna posljedica industrijskog napretka je jaka *konkurencija na tržištu*. Nove, modernije opremljene tvornice proizvode jeftinije, a često i kvalitetnije, te mogu izdvojiti i mnogo veća sredstva za tržišnu propagandu svoje robe. Time dovode nešto stariju industriju u nezavidan položaj, pa ona mora smanjiti osobna primanja, amortizacije i investicione fondove, da bi proživjela još koju godinu, znajući da će prije ili kasnije morati odustati od daljnje proizvodnje (br. 9). Zbog tih i takvih događaja opet ostane skupina ljudi bez posla pa mora tražiti nova radna mjesta. Često se događa da nove prilike za zaposlenje nema u istom gradu, a to izaziva novu selidbu ili se radnici moraju podvrci neugodnom procesu privikavanja i prekvalificiranja. Sve to ima za posledicu velike društvene potrese.

Kao osvrt na taj problem Papa postavlja pitanje: »Ne okrece li čovjek rezultate svoga rada protiv samoga sebe? Pošto je stekao i potvrdio gospodstvo nad prirodom, ne postaje li sada robom onoga što je sam proizveo?« (Br. 9). Iz tih riječi izbija zabrinutost za čovjeka, a možda i neka sumnja u njegov napredak. Gleda li se povijest ljudskog roda i napretka, mislim da bi trebalo imati veliko povjerenje u čovjeka. Nepovjerenje se može donekle temeljiti na jednom ili drugom nusproduktu ljudske djelatnosti. Čovjek je dosad stvorio mnogo lijepih i dobrih stvari, izgradio ugodniji i ljepši život, osigurao pravednije međuljudske i međunarodne odnose. Pa i područja na kojima se još prije 100 godina moglo prstom upirati na vrlo tešku i nepravednu situaciju čovjek je popravio. Tako će, nadamo se, jer imamo stvarnih temelja za takvu nadu, a to je povijest čovjeka, on opet naći načina — ne samo da potpuno riješi sve probleme, ne da spriječi svaku neželjenu posljedicu svog napretka, nego da ih uspije staviti pod kontrolu više negoli je to uspio učiniti dosad. A to je već napredak. Novi će pothvati izazvati opet svoje negativne i neželjene posljedice, ali ako je pozitivna strana veća, tko će je se odreći? Ako se u praksi katkad i dogodi takav promašaj, pa i krupniji, kada to ljudi uvide, kad im dođe do svijesti da su malen napredak preskupo platili, da su žrtvovali veće vrednote za manje, čovjek će, nadajmo se, odustati od toga tako dugo dok konačna bilanca ne bude ipak pozitivna.

Pogreške se čine u svakom poslu i u svakom pothvatu. I dijete uči griješeći, plaćajući koji put skupo svoje životno iskustvo, ali ipak ide naprijed. Mislim da nije razložno zbog jedne, pa makar i krupne pogreške čovjeka postati pesimist, a isto tako ni zbog pogrešaka čovječanstva. — Važno je da se uči da pojedinac i društvo postaju savršeniji, makar katkad griješeći, makar katkad učinili i po koji korak unazad. Bolje je i to nego ne činiti ništa od straha da se ne pogriješi. Razumije se, bilo bi bolje kad bi se učilo i napredovalo bez pogrešaka, ali to nije moguće za

čovjeka, pa zašto bi onda u svakom slučaju moralo biti ostvareno na širokom području društvenog života.

3. *Moderni veliki gradovi* nalaze se u fazi transformacije, oni po-primaju drukčiji izgled od prijeratnih. Bogataši su prije živjeli u centrima gradova, a siromašniji u predgrađima, izvan centra. Danas se bogataši sele u predgrada; nitko, tko ne mora, ne želi više stanovati u centru. Na taj način vile i luksuzni stanovi dolaze bliže barakama siromašnijih, s njima se gotovo miješaju, i jasnije govore o velikim razlikama u načinu života između siromašnijih i bogatijih. Siromašni pak polako zauzimlju napuštene, zastarjele, slabo uređene i dotrajale stanove centra, iza čijih se lijepih fasada koji put skriva prava bijeda. Iako se u mnogim razvijenim zemljama Zapadne Evrope ne može govoriti o postojanju domaćeg »proletarijata«, jer su osiguranjem radnih mjesta za sve osigurani i pristojni životni uvjeti, razlika u načinu života ostaje, mada je potpune bijede gotovo i nestalo.

Ipak ni te zemlje nisu lišene pogleda na bijedu legalne i ilegalne strane radne snage, koja sa svoje strane izaziva nove društvene probleme, koji puta ne manje od onih što su ih početkom 19. st. izazivale mase naglim dolaskom u grad u potrazi za jadnom zaradom.

4. Transformacija u gradovima nije samo ova vanjska, nego je čitav način života u gradovima drukčiji od onog tipično seljačkog. »Prokletstvo« što ga mnogi doseljenici iz sela u gradu tako teško podnose *jest samoća* (br. 10). Čovjek se osjeća osamljenim usred mase! Gradovi su s jedne strane »džungla«, a s druge »pustinja«. Ako netko srećom ima prijatelja, onda to obično nije onaj koji stanuje s njim u istom stubištu kakvog nebodera ili bloka, redovito to nije ni drug s posla, koliko pokazuju istraživanja tih problema. Prijatelji su većinom ljudi koje povezuju katkad rodbinske veze i češće nego što je neslužbeno, ne stan ili posao, nego neki klub, gostionica, hobi, sport... njihovi zajednički interesi izvan radnog mjesta. U popunjavanju te velike rupe, te praznine, samoće, što je osjećaju ljudi u gradovima, vjerske zajednice imaju bez sumnje, i po Papinim riječima, veliku funkciju (br. 11). One bi morale olakšati nevezane, prijateljske susrete između mladih, a na isti način nastojati nekako povezati i starije i čitave obitelji. Bilo bi promašeno stvarati neke organizacije starog tipa (br. 12), jer ljudi danas većinom zaziru od organizacije. Zadaća bi crkvenih zajednica bila omogućiti neformalne sastanke, koji će uvijek imati neke oznake organizacije ili udruženja, ali samo ukoliko su one potrebne da se omogući neformalan, prijateljski sastanak. Ljudima u gradovima nedostaju primarne a ne sekundarne grupe.

5. Zamirljiva je, međutim, činjenica što izgleda da se osnovna primarna skupina, *obitelj*, počela raspadati (br. 13). Kad se govori o raspadanju obitelji, treba dobro paziti što se želi reći. To raspadanje nema toliko tendenciju raspadanja obitelji kao primarne skupine, nego se gube neke oznake obitelji kao institucije. Postoji težnja da se neki odnosi u obitelji, koji su dosad imali oznake institucije, koji su bili formalizirani,

da postanu spontaniji, primarni, ne institucionalizirani, kao što su odnosi među prijateljima i partnerima. Prijateljski odnosi imaju norme pa i takav razvoj obitelji ne ide prema obitelji bez moralnih normi, ali te norme nisu »službene«, nemaju formalne sankcije za njihovo obdržavanje ili kršenje. Ako se danas želi govoriti protiv raspadanja obitelji ili o potrebi da se međuljudski odnosi u obitelji pojačaju, to se ne može činiti a da se nema u vidu tipični proces kroz koji obitelj danas prolazi. Povezanost u obitelji mora se temeljiti danas sve više na unutarnjim ljudskim svojstvima, ljudi moraju osjetiti ljepotu obaveza obiteljskih odnosa. Službene sankcije imaju smisla, ali u onome što je zbilja neophodno potrebno za opće dobro.

Tendencije razvoja obitelji su takve, da se sve više pažnje polaže na to da se stvore neophodno preduvjeti, osobni i profesionalni, da se nitko ne bi osjećao u podređenom položaju. Obiteljska povezanost postaje sve više osobna potreba, osobna povezanost muža i žene, a ne ekonomska ovisnost ili podložnost. Ove promjene u obitelji imaju i svojih negativnih strana koje bi pametnim odgojem i zgodnim zakonima trebalo svesti na minimum. Ne može se reći da su ljudi danas protiv toga da se zakonima brani opće dobro, ali su, čini se, sve više protiv toga da se formalnim zakonskim sankcijama štite i čisto osobni odnosi. Ljudi sve teže podnose da se bilo kakovi zakoni, državni ili crkveni, miješaju u njihov privatni život i u njihove osobne veze. Može se primijetiti da se donekle i državno i crkveno zakonodavstvo prilagođuje tim novim zahtjevima ljudskog života.

6. Većina ljudi su *ekonomski zavisni* jedni od drugih ili od raznih institucija. Svaka ovisnost nije u isto vrijeme ovisnost koja čovjeka otuđuje, jer je ona zapravo izraz čovjekove dužnosti i prava na rad. Dužnost i potreba rada tek onda otuđuju kad postanu sredstvo za ucjenjivanje, sredstvo da se netko prilisi da prihvati i takve uvjete rada koji se za ono vrijeme smatraju nepravednima, bilo s obzirom na plaću, bilo s obzirom na radne uvjete, zdravstveno, socijalno i mirovinsko osiguranje. Da bi pojedinac u borbi sa sebičnim poslodavcima bio jači, i Crkva i država priznaju svima pravo na udruživanje u sindikalne organizacije. Leon XIII u svojoj enciklici »Rerum novarum« (br. 36 i 40) nije pokazivao veliku sklonost prema sindikatima, kao što nije bio sklon ni prema ničemu što se potkraj prošlog stoljeća nazivalo »socijalističkim«, a tu su bili i sindikati. Mislio je da bi profesionalne organizacije između radnika i poslodavaca bile efikasnije da osiguraju pravedne odnose u proizvodnji (korporativizam). Međutim, takva vrsta organizacije (koja je možda bila uvjetovana željom da Crkva stvori nešto originalno na socijalnom području) pokazala se neprikladnom pa je Crkva prihvatila i danas naveliko zagovara sindikate (br. 14), koji su nikli izvan njezina krila, a donekle i prvotno bili upereni u nekoj mjeni i protiv nje.

Jedno od najsnažnijih oružja sindikata za društvenu pravednost jest štrajk, koji Pavao VI naziva »posljednjim sredstvom obrane«, koje se

zbog teških ekonomskih i općedruštvenih posljedica ne bi smjelo upotrebljavati u političke svrhe. Iz toga što se štrajk naziva posljednjim sredstvom obrane, a da se ništa ne govori o »revoluciji«, moglo bi se zaključiti da bi Papa, iako nije direktno kazao ništa protiv oružane borbe, ipak tim načinom govora htio dati na znanje da je on protiv nje. Možda Papa nije htio izričito ništa kazati protiv revolucije jer znade da u Crkvi ima priličan broj onih koji je odobravaju. To odobravanje nije samo teoretsko opravdavanje oružane borbe i onda kada se gaze osnovna društvena prava čovjeka nego i aktivno sudjelovanje u akcijama koje nose na sebi karakter sile. Nisu svi u Crkvi istog mišljenja, jer se tu ne radi samo o utvrđivanju posljedica revolucije nego isto tako i o njihovu vrednovanju. Zbog toga neće svi na jednak način prosuđivati dopustivost ili nedopustivost oružane borbe za osnovna društvena prava čovjeka.

Opći priziv na dopuštenu nužnu samoobranu *daje i izbjegava* odgovor na pitanje dopuštenosti revolucije. Izbjegava ga jer je Crkva i dosad priznavala pravo upotrebe sile u slučaju nužne samoobrane, ali je dugo vremena isključivala opravdanost njegove primjene i na slučaj društvenih nepravdi, a odobravala njegovu primjenu u slučaju obrane života, pa donekle i osnovnih političkih prava. Daje ga jer sada, kad se društvena prava čovjeka cijene više negoli su se cijenila prije, postoji opravdan razlog da se za obranu tih vrednota prihvate i neželjeni nusprodukti koje revolucija nosi sa sobom.

7. Pitanje je društvene pravednosti bilo prije pitanje svake države za sebe. Sada, kad postoji takva »selidba naroda« kakve nije bilo dosad u povijesti čovječanstva, *migracija i emigracija* radne snage iz jedne države u drugu otvorila je novi izvor ekonomskog i društvenog napretka, ali i novi izvor ekonomskog i društvenog izrabljivanja koje je povezano s gaženjem osnovnih ljudskih prava. Strana radna snaga ostaje uvijek strana. Iluzorno bi bilo misliti da je moguća brza socijalizacija tog velikog broja doseljenika, kad ima toliko elemenata koji joj ne pogoduju. Nepoznavanje jezika, vlastiti običaji i kultura, kojih se stariji ljudi tako teško oslobađaju, priječe prilagođivanje doseljenika novim životnim uvjetima.

Potrebna je velika moralna jakost i poštenje da bi se ljudi prema strancima vladali kao prema domaćima. Možda je taj ideal nemoguće postići. Bilo bi već vrlo mnogo da se doseljenicima ne nanose velike nepravde, da budu priznati ravnopravnim partnerima u poslu i da se prema njima izvršavaju sve obveze potpisane radnim ugovorom. Dužnost je države da propiše pravedne uvjete radnih ugovora i za strance i da nadzire izvršavanje preuzetih obveza, što nije tako jednostavan posao. Ako se katkad u nekim državama i sindikalne organizacije vladaju diskriminatorno prema stranim radnicima, što se onda može očekivati od poslodavaca?

Papa se zauzima za one koji su objekt diskriminacije bilo zbog rase, bilo zbog podrijetla, boje kože, kulture ili vjere (br. 16). Ipak Papa na

poseban način govori protiv rasne diskriminacije, koja je uzrok da u »istoj domovini često puta ljudi nisu jednaki ni pred zakonom« (br. 16), da nemaju isti pristup ekonomskom, kulturnom, političkom i društvenom životu te da ne mogu na isti način koristiti nacionalno bogatstvo. Sv. Otac jasno ističe zahtjev da se prevlada čisto nacionalistički odnos prema stranim radnicima te da se svima prizna pravo na iseljavanje i u strane države (razumije se, pod pravednim uvjetima), da im se omogućí suživljavanje s ljudima u novoj sredini, olakša stručno usavršavanje, osigura prikladan stan te prizna pravo da mogu živjeti zajedno sa svojim obiteljima a ne da su zbog pomanjkanja osnovnih sredstava za život dužni dulje vrijeme ostati odijeljeni od žene i od djece.

Čitajući ove retke, svi mi odmah pomišljamo na određene države i neke izrazito nacionalističke tendencije koje su se počele javljati u zemljama stare demokracije... No mora nam svima doći do svijesti da ti zahtjevi koje je iznio Papa u broju 17 svoga Pisma vrijede za svaku »migraciju«. Dapače, moglo bi se reći još više za onu koja se odvija unutar granica jedne države, s juga na sjever ili s istoka na zapad, a ne samo za emigraciju iz jedne države u drugu.

8. Zadnji od gorućih društvenih problema koje spominje Papa, ne zadnji po važnosti, jest nagao *demografski porast*. On se osobito primjećuje u zemljama »u razvoju«. Papa zato tvrdi: »u neposrednoj budućnosti naglo će se povećati broj onih koji neće moći dobiti zaposlenje te će tako biti prisiljeni na bijedu i na parazitizam (prosjačenje)« (br. 18). Sv. Otac ponovo zauzima stav protiv masovnog propagiranja kontracepcije i abortusa. (Iako zajedno spominje kontracepciju i abortus, sigurno ih ne želi na jednaki način moralno okvalificirati.) Preporuka u Pismu da se nađe izlaz iz takve situacije jest otvaranje novih radnih mjesta.

U svakom slučaju ta je preporuka vrlo zgodna, ali je previše idealna a da bi se mogla ostvariti. S ekonomskog stanovišta ona se čini irealnom. Otvaranje novih radnih mjesta, ali rentabilnih, podložno je zakonima ekonomije, koji su neumoljivi, a ne načelima bilo koje teorije ili ideologije. Ne vidi se tako jasno brz i efikasan izlaz da zemlje u razvoju budu kadre otvoriti dovoljan broj novih radnih mjesta u industriji i za one koji su sada besposleni. Primjenom tehnologije u poljoprivredi naglo ostaje bez posla mnogo ljudi, i to nekvalificiranih. Poljoprivreda je i ovako najslabija grana privrede, pa i ona koja je dobro tehnizirana, a da se i ne govori o netehniziranoj! Taj će se broj nezaposlenih povećati naglim demografskim porastom. U svakom slučaju takva situacija nije idealna. Za otvaranje novih rentabilnih radnih mjesta potreban je silan kapital, koji zemlje u razvoju nemaju niti ga svojom niskom produktivnošću mogu tako brzo stvoriti. Dobivanje velikih međunarodnih zajmova i kredita ubrzava, doduše, taj proces, ali takvi krediti svojom inflacionom tendencijom vode zemlju prema novim ekonomsko-društvenim poteškoćama. Tako se realni izlazi iz poteškoća često razlikuju od idealnih, koji nose na sebi neke oznake utopije.

U daljnjem tekstu se navodi da Papa nije protiv potrebnih informacija o kontroli rađanja, ali se traži da one budu u skladu s moralnim zakonom (br. 18). Tim se riječima vjerojatno žele ponovo potvrditi načela i norme o kontroli rađanja iznesene u »*Humanae vitae*«, kojih se u praksi malo ljudi drži i koje leže na diskutabilnim teoretskim temeljima. Riječima da svima treba priznati pravo na ženidbu i na neotuđivo pravo rađanja, Papa izražava negativan stav prema nekim tendencijama koje su se pojavile u posljednje vrijeme, osobito u Indiji, a kojima bi se željela provesti prisilna sterilizacija muškaraca, očeva brojne obitelji.

Zaključak

Upozoravajući na probleme današnjega društva, Papa se zadržao uglavnom na onim činjenicama koje svi smatraju nepravednima, ocrtao sliku pravednog društva s kojom će se gotovo svi složiti, te nije prosuđivao stanje u svijetu s pozicije neke određene ideologije. Nitko ne može Papi prigovoriti da je u tom dijelu svog Pisma, u kojem se osvrće na konkretnu situaciju u svijetu, više sklon jednom ili drugom društvenom sistemu koji ljudi, općenito govoreći, smatraju pravednima. Takva »natpartijnost« Crkve ima svojih pozitivnih strana. Budući da Crkva kao čuvarica Božje Objave nema kompetenciju da kaže koja bi sredstva bila efikasna, prikladna ili moguća, ograničava se na to da kaže da se čovječanstvo, a u prvom redu kršćani, ne mogu i ne smiju zadovoljiti stanjem stvari u svijetu kakvo je danas. Svatko mora, prema svojim mogućnostima i sposobnostima, doprinijeti da se stvari izmijene na bolje. Neangažiranost, pasivnost i indiferentnost prema žalosnom stanju društva, jednaka je u ovom slučaju jednoj vrsti izdaje humanizma i kršćanstva.

No takav stav ima i svojih *slabih strana*, među koje u prvom redu spada neodređenost. Svi se moraju angažirati, biti aktivni, ne šutjeti, ali, razumije se, prema vlastitim mogućnostima. Tako se na kraju svatko, ili gotovo svatko, može ispričati i opravdati svoju pasivnost činjenicom da ono što je Papa rekao nije rečeno njemu, nego drugome, koji ima nešto kazati i o kojem ovisi nešto u društvenom uređenju Zemlje. Subjekt akcije nije jasno određen iako su riječi i poticaji i ovog Pisma i većine dokumenata Crkve, upućene svim kršćanima, a često i svim ljudima dobre volje.

Neodređenost se ne odnosi samo na subjekta akcije, nego i na *sadržaj* akcije. Nije određeno što bi pozitivno trebalo učiniti da se popravi situacija u svijetu. Jesu li pojedinci kadri pronaći i organizirati konkretnu akciju ili načiniti konkretan program? Moglo bi se, dakle, pitati: kakvu efikasnost imaju riječi koje potiču na akciju, na djelovanje, a ne zna se koga niti je poznato na kakvu akciju. Jedini je efekt, dakle, takvog načina govora veća senzibilizacija ljudi na nepravde i na neljudske odnose na svijetu. Ta senzibilizacija nema za svrhu da upozori ljude na nešto što sami nisu primijetili jer se crkveni dokumenti zbog svoje »natpartijnosti« ograničuju najčešće na ono najbitnije, što je svima poznato i što više-

-manje svi osuđuju. — Riječi Crkve i Pape imaju za svrhu veću intenzifikaciju doživljaja nepravde, što ne bi trebalo potcijeniti. Ono što najviše potiče ljude na akciju, što ih pokreće iz pasivnosti nije količina nego intenzitet spoznaje, doživljaja i osjećaja. Iako je tako djelovanje Crkve na akciju indirektno, ono se ipak ne može zanijekati uza svu neodređenost koju sa sobom nosi.

Iako Crkva ne donosi nikad svoj detaljan program koji bi bio u konkurenciji s programima raznih političkih partija ili društvenih sistema, ona ipak ne ostaje neaktivna, nego se daje sve više na organiziranje onih akcija opće ljudske solidarnosti koje će podržati svi ljudi bez obzira na svoje političko ili idejno opredjeljenje (osim možda onih najekstremnijih). Crkva se zalaže na onom području koje nijedna partija ne može svojatati kao svoje protiv programa neke druge partije. Takva opća aktivnost, iako je potrebna, nije sama za sebe dovoljna da riješi teške društvene probleme, koji su često puta vrlo specifični. Crkva potiče i na daljnju političku aktivnost, ali izbor te daljnje aktivnosti ostavlja na slobodan izbor pojedincima na širokom području slobodnog djelovanja, koja ima za granicu ono što je Crkva proglasila kao moralno nedopušteno, kao zlo, kao grijeh.

Upravo to područje »zabranjenoga« je jedno značajno područje utjecaja Crkve na društveni život. Koji put Crkva zabranjuje svojim članovima (i svim ljudima dobre volje) sudjelovanje u nekim konkretnim akcijama i pothvatima jer ih smatra zlima. Tako se ona, iako nema svoj vlastiti politički program kao alternativu drugim političkim partijama, ipak izjavljujem o dopuštenosti ili o nedopuštenosti nekog cilja i akcije »miješa u politiku«. Takvo je »miješanje« osobito osjetljivo u državama bez pravih demokratskih institucija.